

ЕТАПИ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Проаналізовано етапи та фактори розвитку політичної кризи, її основних ознак та характеристик. Зроблено висновок, що кризова ситуація має три основних періоди: докризова ситуація – передумови та настрої, які стали підґрунтям для виникнення кризи, попереджувальні сигнали; кризова ситуація – настання самої кризи, вибух негативних громадських висловлювань, обурення, неконтрольовані потоки інформації; післякризова ситуація – заходи, спрямовані на розв'язання кризи. Проаналізовано основні досягнення політичної науки в напрямку дослідження життєвого циклу кризи. Визначено основні завдання представників влади в напрямку аналізу кризи, антикризового менеджменту та прогнозування криз для збереження та відновлення політичної репутації. Досліджено роль антикризових комунікацій у забезпеченні якісного антикризового планування та розв'язанні політичних криз.

Ключові слова: політична криза, кризова ситуація, етапи кризи, розвиток кризи, антикризовий менеджмент, Україна

Гаврилюк К. К.

ЭТАПЫ И ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Проанализированы этапы и факторы развития политического кризиса, его основных признаков и характеристик. Сделан вывод, что кризисная ситуация имеет три основных периода: докризисная ситуация - предпосылки и настроения, которые стали основой для возникновения кризиса, предупредительные сигналы; кризисная ситуация - наступление самого кризиса, взрыв негативных общественных высказываний, возмущение, неконтролируемые потоки информации; послекризисная ситуация – мероприятия, направленные на разрешение кризиса. Проанализированы основные достижения политической науки в направлении исследования жизненного цикла кризиса. Определены основные задачи представителей власти в направлении анализа кризиса, антикризисного менеджмента и прогнозирования кризисов для сохранения и восстановления политической репутации. Исследована роль антикризисных коммуникаций в обеспечении качественного антикризисного планирования и решении политических кризисов.

Ключевые слова: политический кризис, кризисная ситуация, этапы кризиса, развитие кризиса, антикризисный менеджмент, Украина

Havryliuk Karina

STAGES AND FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF A POLITICAL CRISIS

The article is devoted to the analysis of the stages and factors of development of the political crisis, its main features. It is concluded that the crisis situation has three main periods, such as the pre-crisis situation - the preconditions and public mood that became the basis for the crisis, warning signals; crisis situation - the onset of the crisis itself, the explosion of negative public expressions, indignation, uncontrolled flows of information; post-crisis situation - measures aimed at resolving the crisis. The main achievements of political science in the study of the life cycle of the crisis are analyzed. The main tasks of the authorities in the direction of crisis analysis, crisis management and forecasting of crises for preservation and restoration of political reputation are determined. The role of anti-crisis communications in providing high-quality crisis planning and solving political crises is researched.

Keywords: political crisis, crisis situation, crisis stages, crisis development, crisis management, Ukraine

Будь-яка політична система побудована на людських взаємовідносинах, а тому схильна до суперечностей, конфліктів та кризових явищ. Наростання та загострення цих явищ призводять до незворотних процесів і переростання у політичні кризи, які можуть мати як негативний, або ж руйнівний вплив на систему, так і стати двигуном для позитивних змін у суспільстві.

За останнє п'ятиріччя політична система України зазнала серйозних ударів і поштовхів, які призвели до значних її змін. І хоч у деяких сферах суспільного життя відчуваються певні покращення – реформа національної поліції, євроінтеграційні процеси, однак владі і досі не вдалося витягнути державу із глибокої політичної кризи. Водночас владна верхівка, демонструючи новий нібито ефективний антикризовий менеджмент, все ж робить старі й нові помилки, позбавляючись довіри суспільства та поваги міжнародного співтовариства. Суспільство очікує реальної антикризової стратегії, яка виведе державу на шлях зростання економіки, життєвого рівня населення, вирішення внутрішніх і зовнішніх конфліктів та допоможе запобігти розвитку нових криз. Однак неможливо спрогнозувати кризу й розробити комплекс ефективних антикризових заходів без якісного дослідження природи кризи та її життєвого циклу. Тому аналіз походження, факторів та етапів розвитку політичної кризи на сьогодні є одним із першочергових завдань української влади.

На сьогоднішній день дослідити розвиток криз та кризових ситуацій, проаналізувати їх життєвий цикл активно намагаються як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них І. Забеліна, В. Шпачук, Я. Жаліло, К. Кононенко, У. Крістек, Г. Лехнейзен, Р. Хіт та інші.

Дослідження політичних криз – це спосіб отримання необхідної інформації про можливості реалізації державної влади на початковому етапі політичної кризи. Спираючись на результати досліджень різних за родом криз, політтехнологи і самі політики мають можливість приступити до розробки рефлексивної моделі антикризового управління своїм політичним проектом. Діагностика дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки в дисфункціях політичного менеджменту, а потім переходити до побудови пояснювальної та

прогнозної моделей функціонування і розвитку політичного проекту, здійснюючи при цьому попередження його кризи (Забеліна 2014: 220).

У сучасній науці пропонуються різні кількісні методики та математичні моделі діагностики політичної кризи. У практиці зарубіжного політичного менеджменту для діагностики загрози політичному проекту найбільш часто використовуються економічні моделі Е. Альтмана, У. Бівера, Таффлера та інші (Дидье 2013: 3).

Кожна кризова ситуація унікальна і вимагає відповідного підходу. Будь-який набір правил або інструментів, занадто вузько підігнаний під вимоги гіпотетичного кризового сценарію, буде мати обмежену практичну цінність, якщо станеться справжня криза.

Політики бояться кризи і бачать у ній небезпеку для своєї репутації, політичного майбутнього. Однак за продуманого кризового менеджменту (і взагалі наявності розробленої моделі кризового управління) і правильних комунікаціях можна не тільки не втратити, але й отримати вигоду.

Як і будь-яка інша криза, криза політичної системи виникає поступово. Звісно ж кризові явища можуть виникати непередбачувано, але не завжди вони переростають у кризу. Навіть серйозний проступок може бути пробачений людині з відмінною політичною репутацією, позитивним іміджем і налагодженою комунікацією з громадськістю. Тому для реальної загрози кризи необхідні певні передумови.

Розвиток кризи за тривалістю, глибиною і наслідками залежить від чинників її виникнення і можливостей системи протидіяти цим впливам. У результаті дії механізмів саморегуляції або управління криза з часом може набувати характеру процесу, що затухає, або, навпаки, за слабого спротиву системи криза може посилюватися і перекидатися на все нові елементи і підсистеми.

Причиною або джерелом появи кризових ситуацій, може бути не тільки об'єкт, а й суб'єкт управління. Під суб'єктом управління розуміється не лише особистість, але й орган влади країни, регіону, галузі, що здійснює той чи інший вплив на економічну політику об'єктів управління. Чим вище ранг суб'єкта управління в ієрархічній системі, тим помітніше його вплив на первинні ланки економіки

(Юсип 2016) і тим більше постраждає його репутація у випадку кризи.

Ознаками прояву кризи є:

1) тривалий, прихований або явний параліч державної влади, повна втрата державними структурами можливостей та потенціалу управлінського впливу, стратегічної ініціативи і творчості, часте застосування владними особами популістських обіцянок, зміна курсу, помилкові кадрові призначення;

2) невиваженість державної політики;

3) підвищена критична активність, тиск незадоволених мас;

4) абсолютне і відносно зубожіння значної частини населення, різке падіння рівня життя, руйнування звичного способу життя людей, які втратили роботу.

Характерною рисою системної кризи в Україні є комплексність чинників, що поступово нагромаджуються, зрештою призвели до різкого вибуху суперечностей. Кризовий вибух було спричинено насамперед суспільно-політичними та морально-етичними чинниками. Проте й без відповідного макроекономічного підґрунтя криза, напевно, не мала б такої гостроти, а її наслідки для економіки та суспільства – такої глибини. Україна не створила базового господарського комплексу внутрішнього соціально-економічного розвитку. Її структура в основоположних моментах визначається не внутрішніми потребами економічного розвитку, а зовнішнім попитом сировинного характеру. Перманентний характер має криза державних фінансів, економічний спад, криза банківської системи й зачатків фондового ринку, падіння зайнятості, інфляція, виробничий спад. По суті, ситуація характеризується як системна криза на тлі розвитку стагфляції. Це критична ситуація, що ставить під загрозу майбутнє української держави (Системна криза в Україні 2014: 4).

Можна виділити такі етапи протікання загальнонаціональної кризи:

1) наростання соціального невдоволення широких верств населення через невіршеність соціальних проблем і зниження рівня життя;

2) розкол у правлячих колах, який обумовлений тим, що різні сегменти влади пропонують різні шляхи виходу з кризи;

3) різко падає авторитет пануючих інститутів, оскільки виявляється їхня нездатність поліпшити ситуацію, виконувати

зобов'язання, обіцянки, адресовані суспільству;

4) підвищується політична активність широких мас, які, зрозумівши безвихідність ситуації, що склалася, шукають свої шляхи виходу з кризи і висувують політичні вимоги;

5) закінченням кризи є перехід до нової соціальної системи або кардинальна перебудова існуючої соціальної системи (Чекменєва 2016)

Незалежно від того, наскільки раптово виникла кризова ситуація, існують певні сигнали, які не завжди вчасно зафіксуються, або їм не надається належної уваги. Інший випадок, коли кризова подія може бути непоміченою, допоки її вплив не стане аж надто очевидним, як сніжний ком.

Щодо якісних характеристик кризи, вона є глибоким та багаторівневим процесом і може:

1) тривати малий, або значний проміжок часу, мати різну глибину, інтенсивність, охопт та масштаб;

2) сценарій може змінитися залежно від дій, що застосовуються для її подолання, або бездіяльності, причин і факторів, що її спричинили (Шпачук 2010)

Згідно з Р. Хітом, кризова ситуація має три основні періоди (Хіт 2012: 325):

1) докризова ситуація – передумови та настрої, які стали підґрунтям для виникнення кризи. На цьому етапі можна зафіксувати попереджувальні сигнали і початок кризи;

2) кризова ситуація – настання самої кризи, вибух негативних громадських виступів, обурення, неконтрольовані потоки інформації;

3) післякризова ситуація – заходи, спрямовані на розв'язання кризи

У рамках сучасної теорії криз ми звернемося до моделі, запропонованої економістами У. Крістеком і Г.Лехнейзенном. Саме їхня модель життєвого циклу криз отримала найбільш широке визнання в макроекономіці. Відповідно до цієї моделі, кризова ситуація в цілому проходить 4 фази:

1) квазінормальний стан: кризова ситуація є лише потенційно можливою, ознаки кризи лише практично не піддаються виявленню, відбувається спад (зниження показників, що характеризують результати фінансово-господарської діяльності);

2) латентна (прихована) криза: подальше погіршення результатів діяльності

підприємства під впливом внутрішніх причин. Імовірність фінансової неспроможності різко зростає, але не сприймається менеджментом в силу недосконалості використовуваного інструментарію;

3) усвідомлена криза: деструктивні процеси усвідомлюються менеджментом, в той час як їх інтенсивність різко зростає;

4) непереборна криза – криза, якої неможливо уникнути.

3 точки зору комунікації, можна також прослідкувати певну етапність наростання кризи:

1 етап – після виникнення кризової ситуації згадування в ЗМІ виростають у десятки разів порівняно зі звичайним періодом. Можливе неправдиве висвітлення події.

2 етап – підключення коментарів, здогадок, чуток від експертів, керівників спецслужб, активне обговорення у спільнотах та соціальних мережах, поява та розповсюдження мемів, карикатур, вірусних відео та гіф-зображень.

3 етап – в залежності від характеру кризи – початок панічних настроїв в публікаціях, винесення теми в топ-10 тем тижня.

4 етап – в разі, якщо інцидент вичерпано, згасання інтересу до події (Krystek 1987: 22).

Як бачимо, що кожна кризова ситуація має тенденцію до згасання, однак вона завдає непоправної шкоди репутації представникам влади та владним структурам.

У середині владної структури криза має такі характеристики:

1. Раптовість. Ситуація виникає раптово і всупереч очікуванням.

2. Відсутність контролю. Втрачається контроль над подіями і їх впливом на структуру.

3. Терміновість завдань. Превалюють термінові і невідкладні, але не завжди важливі завдання. Часу на реакцію обмаль.

4. Стрес. Інформація про ситуацію, що склалася постійно змінюється. Панує атмосфера стресу і невпевненості в майбутньому.

З'ясувавши за допомогою моніторингу, яка ймовірність настання кризових процесів або виявивши ознаки кризи, що вже почалася, важливо зрозуміти, на якому етапі розвитку кризової ситуації знаходиться суспільство.

Основні ознаки передкризової ситуації можна визначити за допомогою такої логічної послідовності (Seitel 1992: 544):

1) здивування з приводу несподіваної події – повідомлення про проблемну ситуацію приходить несподівано;

2) недостатність інформації, ескалація подій – неприємні події розвиваються занадто стрімко, за ними не встигають стежити ЗМІ;

3) поступова втрата контролю над ситуацією;

4) зростає зовнішній тиск – все наповнене чулками, всі вимагають коментарів;

5) поширення панічних настроїв.

Коли криза остаточно вибухнула і вже ідентифікована експертами як певна кризова ситуація в конкретній області, важливо правильно визначити фазу кризи. У процесі розвитку кризи державного управління прийнято виділяти три етапи (Антикризисное управление 2001: 79).

Початковий (перший) етап кризи пов'язаний із виникненням і поширенням численних конфліктних точок у різноманітних сферах політичної системи суспільства. При цьому гнучкі демократичні системи в процесі подолання кризової ситуації здатні вийти на якісно новий рівень розвитку, чому сприяє створення нового балансу сил і інтересів. Криза державного управління в подібних випадках несе у собі позитивний, коригувальний потенціал, є індикатором областей, які потребують більш пильної уваги з боку державної влади і, можливо, впровадження нових стабілізуючих факторів. У жорстких (авторитарних) політичних системах кризи, навпаки, виконують деструктивну функцію, здатні призвести до дестабілізації, а в крайньому випадку – і до руйнування самої політичної системи.

Другий етап кризи характеризується проявом розладу структурно-функціональної системи державного управління. Стає очевидним невідповідність способів регулювання новим політичним і соціально-економічним умовам.

Третій етап кризи передбачає подальший розвиток кризової ситуації, під час якої триває загострення існуючих в різних сферах держави і суспільства протиріч. Цьому етапу відповідають руйнування політичних структур, втрата державною владою своєї цінності і найважливішої функції – управляти процесами, що

відбуваються в соціально-економічній і політичній галузях.

Після цього етапу за допомогою прийнятих антикризових заходів система може почати виходити з кризи, якщо будуть проведені функціональні або структурні реформи. Проте в реальній політичній практиці між різними етапами розвитку кризи немає чіткого розмежування: вони можуть перетинатися, а іноді і протікати паралельно. Але початку кризи завжди передують певні комбінації умов. Відповідно до подібних розумінь, криза не є повністю непередбачуваною подією. Завдання фахівця у сфері антикризового менеджменту – передбачити початок кризи за допомогою аналізу комбінації подій і не допустити її розвитку. «Бути готовим до всього!» – таким має бути гасло сучасного антикризового менеджера (Бабушкіна 2012, 130).

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що кожна окрема криза має свою структуру і перебіг розвитку. Кризу не завжди можна передбачити та попередити, вона може мати різний рівень ескалації та масштаб, вплив на репутацію, проявлятися на різних рівнях. Основними фазами, які притаманні кожній кризі є, поперше, наявність певних попереджувальних сигналів, по-друге, початок кризової ситуації, по-третє, спад, який відбувається або внаслідок ліквідації кризових наслідків, або в результаті краху об'єкта кризи. У цілому головне правило антикризових комунікацій – планувати і тільки потім діяти, адже кожен крок та кожне слово, озвучене владою, мають вагомий значення для характеру перебігу кризи та іміджу влади. Реакція на кризу має бути швидкою та послідовною.

ЛІТЕРАТУРА

Забеліна І.О. Діагностика та прогнозування політичних криз *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2014. Вип. № 49. С. 219-225.

Дидьє Д. М. Анализ теоретических подходов к понятию кризиса в социально-экономической системе *Экономическая наука и практика* (II): материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Чита, февраль 2013 г.). Чита : Изд-во Молодой ученый, 2013. С. 1-4.

Юсип О.Л. Взаємозв'язок системної кризи економіки країни та кризи публічного управління *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип.3(54). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-3/doc/2/10.pdf> (дата звернення: 6.06.2018)

Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. /Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2014. 132 с

Чекменёва Т.Г. Политические кризисы: понятие и типология. Январь, 2016. URL:<http://vadim-galkin.ru/politics/policy/politicheskie-krizisy-ponyatie-i-tipologiya/> (дата звернення: 7.06.2018)

Шпачук В. Життєвий цикл кризи та його врахування у практиці державного управління *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 166-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_4_53 (дата звернення: 6.06.2018)

Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників: Пер. з англ. К.: Наукова думка, 2012. 566 с.

Krystek U. Unternehmungskrisen. Beschreibung, Vermeidung und Bewältigung überlebenskritischer Prozesse. Wiesbaden, 1987. S.21-23.

Seitel F. P. The practice of Public Relations. N. Y., 1992. P. 545.

Антикризисное управление / под ред. Э. М. Короткова. М., 2001. С. 79-80.

Бабушкіна Е.А., Бирюкова О.Ю., Верещагіна Л.С. Антикризисное управление: учебное пособие. Саратов: Научная книга, 2012. 159с. URL: <http://www.iprbookshop.ru/6260.html> (дата звернення: 6.06.2018).